

ДОРЕВОЛЮЦІЙНА ІСТОРІОГРАФІЯ ГРЕЦЬКОЇ КОЛОНІЗАЦІЇ БОСПОРУ КІММЕРІЙСЬКОГО

В статті детально проаналізована історіографія колонізаційного процесу берегів Боспору Кіммерійського (Керченської протоки) від появи перших наукових праць до повної ліквідації "старої" школи археології в 1929 р. Простежена еволюція наукових гіпотез та ідей, розкрито сутність епохи та фактори зовнішніх впливів на діяльність науковців.

The historiography of the colonization process of the coast of Cimmerian Bosphorus (Kerch Strait) analyzes from the first investigations to the total elimination of the "old" school of Archaeology in 1929 in this paper. Evolution of scientific theories and ideas studied, the age essence and factors of external influences on academic activity investigated.

Як відомо, історія науки, і в більш вузькому розумінні історіографія як невід'ємна частина системи історико-археологічних знань, об'єктивно впливає на розвиток сучасної наукової думки, збагачуючи її попереднім досвідом, сприяє з'ясуванню шляхів та перспектив її розвитку. Рефлексія археологічної науки так чи інакше відображає суспільно-політичні, загальнокультурні та загальнонаукові зміни в оточуючому середовищі. Кожне покоління вчених вважає свій час епохою узагальнень всіх відомих науці матеріалів. При цьому, безсумнівно, виникає питання щодо усвідомлення значущості пройденого шляху. На думку І.В. Тункіної, історико-наукові дослідження повинні мати міждисциплінарний характер та спиратися не тільки на традиційні прийоми роботи з історичними джерелами, але й на методи, розроблені наукознавством, соціологією та соціальною психологією науки. Однією з основних задач історіографічних досліджень є вивчення еволюції уявлень про об'єкт і предмет наукової дисципліни, виявлення на різних етапах розвитку науки пануючих дослідницьких ідей, їх взаємодії та змінюваності, вивчення еволюції організаційних форм наукової діяльності. Слід сказати, що археологія в силу іманентно властивого науці колективізму, обумовленого як кооперацією вчених-сучасників, так і використанням наукового доробку попередників, є продуктом діяльності багатьох людей з виробництва наукового знання на різних історичних етапах [20, с. 8]. Нажаль, більшість сучасних досліджень, в першу чергу дисертаційних, намагається підмінити історіографічний огляд бібліографічним, що призводить до втрати величезного пласту історичного знання і не дозволяє провести об'єктивний критичний аналіз праць того чи іншого попередника, з урахуванням умов і тенденцій розвитку науки та суспільства, в яких перебував дослідник.

"Не будь колонізації, Греція не имела бы истории" – так висловився Р.Ю. Віппер, відмітивши першочергове значення колонізаційного процесу для історії Давньої Греції [2, с. 87]. Важливість цієї проблеми була усвідомлена антикознавством давно – вивчення різноманітних питань грецької колонізації відноситься до числа перших історичних проблем, до яких воно звернулося.

Інтерес до історії Боспору Кіммерійського з'явився у XVIII ст. Вже в цей час дослідники, які вивчали свідчення давніх авторів (передовсім Діодора Сицилійського та Страбона), звернули увагу на самотність та своєрідність цього регіону. В одній з перших наукових робіт з історії Боспору, що вийшла у Франції в 1725 р., був зроблений аналіз характеру влади Археанактидів та Спартокидів [4, с. 15].

В Російській імперії цей науковий інтерес в основному був зумовлений приєднанням в кінці XVIII ст. до імперії Криму і всього Північного Причорномор'я. Тоді до новоприєднаних земель почали подорожувати вчені та мандрівники, а подекуди і просто любителі класичних старожитностей. Подорожі В.Ф. Зуєва (1782), П.С. Палласа (1793-1794), П.П. Сумарокова (1799, 1802) відкрили для російської науки світ еллінського

Причорномор'я [11, с. 61]. Проте період подорожей, описів пам'яток регіону, що прилеглий до Керченської протоки, перших випадкових розкопок – в решті решт – не дав прикладів глибоких наукових розробок проблем становлення античних поселень, своєрідності історії регіону [16, с. 357]. І лише згодом П.І. Кеппен в плані розуміння культури місцевих колоністів вірно підкреслив, що "греков Боспора никак не должно связывать с греками Афин" [8, с. 85].

1820-ті – початок 1830-х рр. стали поворотним пунктом у розвитку вітчизняної класичної археології. В 1821 р. було відкрито багате поховання в кургані Патініоті [15; 26], в 1827 р. І.О. Стемпковський опублікував доволі містку програму дослідження старожитностей Північного Причорномор'я [19, с. 72], у 1830 р. був досліджений знаменитий курган Куль-Оба. Останнє знаменувало нову віху в історії пошуку скарбів, але в науковому плані спостерігається певний застій протягом наступних 20-ти років.

Середина XIX ст. стала важливим періодом в історіографічному плані. Саме тоді вийшли в світ чотири перші ґрунтовні дослідження, що узагальнили всі важливі досягнення у вивченні Боспору Кіммерійського на той момент. Маються на увазі монографії Г.І. Спаського "Босфор Кіммерійский с его древностями и достопамятностями" (1846 р.), А.Б. Ашика "Воспорское царство" у трьох томах (1848-1849 р.), П.П. Сабатьє "Керчь и Воспор. Замечание о Керченских древностях и опыт хронологии царства Воспорского" (1851) та, нарешті, фундаментальні "Древности Боспора Кіммерійского" (1854).

Так, кореспондент Імператорської Академії наук Г.І. Спаський вже у вступі до праці визначив причини колонізації: "...многочисленность Греции стало для неё наконец тягостным, по недостатку мест для водворения жителей и средств к их пропитанию; что они должны были, оставя свою любимую отчизну, переселяться в другие отдалённые места" [18, с. X]. Далі автор, коротко аналізуючи історичну долю району, серед перших мешканців Боспору називає кимврів, чи кіммеріан, які були вигнані скіфами, котрі, в свою чергу, після скіфського походу Дарія в 508 р. (sic!) до н.е. були підкорені греками. На думку автора, "греки, участвовавшие в морском походе Дария против Скифов, поселились по берегам Чёрного моря, представлявшим им наиболее выгод, не заботясь о согласии на то первобытных жителей" [18, с. 3].

Цікаво, що в цей же час в зарубіжній науковій літературі була сформульована теза про значний вплив на грецьку колонізацію природи та характеру населення країни, на територію якої виводилася колонія [28, р. 331], а декілька десятиліть потому з'являється і термін "інтерлянд" грецьких колоній Північного Причорномор'я. До речі, у працях К. Невмана та Л. Буршнера вперше була реально сформульована теорія "двобічності" в історіографії питань грецької колонізації, яку згодом підтримують Е. Мінз та більшість радянських вчених; серед останніх найбільш послідовним прибічником цієї теорії став О.О. Ієсен [9, с. 12].

Не можна забувати в цьому ж плані і роботу В. Юргевича, квінтесенцією якої стала теза про те, що процвітання, а разом з тим і утворення, грецьких колоній було обумовлене торгівлею. Колонії (автор називає їх емпоріями) слугували провідниками грецької цивілізації. Постійний притік нових переселенців сприяв змішанню варварів з греками в містах, куди варварів вабила торгівля та зручності життя. В свою чергу, і греки не могли уникнути впливу оточуючих племен. На думку автора, інколи греки селилися у варварських містах, що існували тут до їх приходу, доказом чого є негрецькі назви цих міст: "только такой взгляд на греческую колонизацию т.е. предположение, что греки устраивали часто свои купеческие фактории уже в готовых городах даёт нам возможность объяснить, каким образом один Милет мог вывести по свидетельству Сенеки 70, а по Плинию 80 колоний..." [25, с. 8-9]. Вельми цікаво, що саме цю ідею через півстоліття буде розвивати М.Я. Марр, а разом з ним – і вся тогочасна радянська історіографія. Крім того, дослідник вважав, що деякі поселення виникли на місцях складів, базуючись на укладених з варварами договорами. А це вже не що інше як "емпоріальна теорія", яку розвивала радянська історіографія в 1940-1960-х рр. Поступове посилення грецького елемента у варварських містах призводило до того, що міста ставали майже незалежними і отримували грецькі назви, хоча за туземцями зберігалось верховне право. Цій тезі, на думку В. Юргевича, не суперечать і повідомлення давніх авторів про заснування міст греками, оскільки за часів життя цих авторів дійсні умови виникнення міст вже були забуті [25, с. 4-9].

Отже, для нас важливо виокремити декілька важливих аспектів. По-перше, в праці В. Юргевича достатньо сформульовані всі основні положення так званої теорії двобічності (В.В. Лапін стверджував, що "с полным основанием мы можем назвать её теорией греческой колонизации вообще [9, с. 13]), при цьому автор навіть пише про наявність догрецьких міст. По-друге, весь подальший розвиток цієї теорії буде полягати в конкретизації, деталізації, відточенні формулювання тих чи інших положень, що чудово простежується у процесі аналізу радянської історіографії.

Важливе значення серед наукових праць цього часу має стаття князя О.О. Сибирського "Взгляд на автономию и историю Пантикапея". Як висловився Ю.О. Віноградов: "пытливый взгляд исследователя сумел уловить многие весьма любопытные детали боспорской истории, и главная среди них заключается в том, что местные греческие колонии через два поколения после основания создали монархический режим" [1, с. 104]. Цей монархічний режим розвивався від олігархічної форми правління, що утвердилася з моменту виведення колонії, до тиранії Археанактидів, які стали на чолі політичної федерації автономних міст, і, нарешті, до владарювання Спартокидів, які, на думку автора, зуміли створити народну династію [17, с. 139].

Основні досягнення вітчизняного антикознавства цього етапу були узагальнені і в популярній формі викладені Д.І. Іловайським. В нарисі історії Боспора Кімерійського автор звернув увагу на багато важливих особливостей, що відрізняють його від інших античних центрів регіону. Він вірно вказав, що цей регіон Тавриди був особливо багатий грецькими колоніями, через нього проходили часті пересування і набіги кочових народів з європейського боку протоки на азіатську і навпаки. Небезпека цих пересувань змусила греків до взаємного зближення, поступовій відмові від республіканських традицій і підкоренню монархічній владі. Такому розвитку сприяла наявність варварів в складі населення

міст Боспору. Дослідник відмітив з цього приводу, що "колонисты вообще мало привозили с собой женщин и по необходимости должны были вступать в брак с туземками; отсюда происходили новые поколения полуварварские, полугреческие".

У Ю.О. Віноградова нема сумнівів, що "Очерки и рассказы" Д.І. Іловайського були дуже популярні серед читаючої публіки в Росії кінця XIX – початку XX ст.: "нарисованная в них картина истории развития Боспорского государства не могла не увлечь пытливые, особенно молодые умы" [1, с. 106].

В той же час питання про причини та характер грецької колонізації Північного Причорномор'я поставив і В.В. Латишев. "Является естественный вопрос: в чем же состояла та сила, которая привлекала эллинов в эти мрачные воды и заставляла из-под голубого неба их благословенной родины переселяться на туманные, суровые побережья Понта?" – запитує дослідник і відразу відповідає: "Ответ короток и ясен: корысть. Да, это была всё та же сила. Одинаково могущественная и в древние и в новые времена, крайне несимпатичная сама по себе, но сослужившая человечеству великие службы... торговые интересы были главной приманкой, увлекавшей их к опасным путешествиям в отдаленные моря и страны, в том числе и в Понт" [10, с. 6]. Надалі автор описує характер цієї торгівельної експансії: одні з колоній могли бути лише розширеними та еллінізованими поселеннями, що раніше належали туземцям, інші могли утворитися з факторій чи складів. Великим поселенням міг передувати період поступового росту колоній із зародку, чим являлася торгівельна контора чи факторія. Дослідник вважав, що поряд із торговцями в колонізації брали участь бідняки, переслідувані авантюристи, що гналися за дешевою наживою, та навіть раби. Однією з умов утворення колонії В.В. Латишев вважав наявність мирних взаємовідносин з місцевим населенням [9, с. 14].

На зламі віків барон Е.Р. фон Штерн активно ввів в науковий обіг нову категорію археологічного матеріалу, що раніше майже не використовувалася в історичних дослідженнях, – це привізна грецька кераміка, щоправда, поки лише розписна. Інколи і "презренный черепок", як він писав, може слугувати "исходным пунктом для важной исторической комбинации или прямо выяснять и открыть какой-нибудь исторический факт" [22, с. 20]. Цей дослідник вперше зібрав відомі на той час в Північному Причорномор'ї знахідки східно-грецької кераміки, оцінив їхню чисельність і прийшов до дуже важливого висновку, підкріпленого, на відміну від праць попередників, конкретним археологічним матеріалом, що згодом став дуже популярним у вітчизняній науці, трансформувавшись в уже згадану "емпоріальну теорію" грецької колонізації. Нечисленність цих знахідок дослідник пояснив тим, що на ранньому етапі освоєння регіону греки засновували не колонії, а торгові факторії на вже існуючих туземних поселеннях. Приток у факторії різноманітного грецького населення, яке було зацікавлене у різноманітних вигодах торгових зв'язків з місцевими племенами, призводив до створення на поселеннях грецьких кварталів, а надалі і до надання висілкам державного статусу, тобто створенню справжніх колоній (з припливом різноманітного грецького населення на постійне місце проживання в торгові факторії, з облаштуванням грецьких кварталів і з їх укріпленням виникає необхідність в певному державному устрої). Таким чином, на думку Е.Р. фон Штерна, колонії ніби виростали з факторій [22, с. 6-7; 24, с. 5-6]. Цікаво, що сам автор порівнює багаті торгівельні будинки, які засновувалися на місцях складські факторій – майбутніх коло-

ній, з гамбурзьким торгівельним будинком Верманна в Африці. У порівнянні "торгівельних будинків" давнини із сучасними йому фірмами добре проявилася одна із стійких тенденцій Е.Р. фон Штерна – брати свій матеріал для історичних побудов із оточуючої його сучасної дійсності. В 1908 р. на міжнародному конгресі історичних наук в Берліні він, наприклад, заявляє, що давня Греція, як і сучасна Великобританія, була передусім колоніальною державою і що могутність і розквіт метрополії та колоній взаємно обумовлювали одне одного [30].

Е.Р. фон Штерн також вперше усвідомив значущість вивчення імпортової кераміки на варварських територіях. Дослідник вважав, що за допомогою таких знахідок можна краще дізнатися "наскільки грецькі колоністи успіли розпространити сферу свого впливу і культурного возде́йствия на оку́жающие их варварское население" [23, с. 11]. Крім того, він також дійшов висновку щодо консерватизму релігійних уявлень грецького населення Боспору Кіммерійського. "Общеизвестно, что ... группы людей, живущих вдали от культурных центров своего народа, на чужбине, устойчиво сохраняют старинные верования и обычаи ещё в то время, когда они вышли из употребления и давно забыты" [22, с. 11].

Схожі ідеї дуже скоро висловив Е. Міннз [27, 1913, р.413]. Теорія торгівельної колонізації в роботі цього дослідника настільки добре розроблена [27, 1913, р.438-440], що наступні автори додали до його ідей зовсім небагато.

Окрема віха в історії вивчення Боспору пов'язана з ім'ям М.І. Ростовцева. Порівнюючи його з попередниками, можна визнати, що його праці склали цілу епоху в антикознавстві та скіфології. І якщо робота Е. Міннза мала одну прогалину – вона не врахувала рівень історичного розвитку туземного населення, – то згодом цю прогалину заповнить своїми ідеями М.І. Ростовцев. Освоєння греками Евксинського Понту дослідник ставить в пряму залежність від виникнення і зміцнення ще в VII ст. до н.е. скіфської держави, від розвитку внутрішніх торгівельних відносин і підйому виробничих сил підкореної скіфами країни [12, с. 36, 72]. В іншій праці цього ж часу М.І. Ростовцев спеціально звертає увагу на односторонність вивчення давньої історії Північного Причорномор'я [29, р. 1, 7, 12].

Інша фундаментальна праця "Скифия и Боспор" [13] і сьогодні не втратила свого наукового значення. Сама ж назва роботи в скороченому вигляді виражає сутність поглядів М.І. Ростовцева на важливу закономірність античної історії Північного Причорномор'я, що полягає в особливому значенні, особливій ролі Боспору в процесі греко-варварських взаємовідносин у цьому регіоні [1, с. 107]. Загалом, праці Ростовцева є класичними, фундаментальними зводами систематизованих джерел, новаторськими за постановкою культурно-історичної проблеми. У них М.І. Ростовцев скрупульозно зібрав та впорядкував дані всіх розкопок за сто років діяльності археологів в регіоні, а узагальнююча монографія являє собою послідовний виклад розгорнутої і закінченої культурно-історичної концепції щодо ролі "Скіфії" в світовому історичному процесі, свого роду систему реалізованих теоретико-методичних принципів, що складають основу сформованого і продуктивного, самостійного наукового підходу [11, с. 385].

М.І. Ростовцев повторює, що грецьким містам в Північному Причорномор'ї дозволила швидко розвиватися наявність сильної скіфської держави. При цьому розвиток місцевої державності він пов'язував із кіммерійцями, вважаючи, що центр "кіммерійської держави" знаходився саме на Боспорі Кіммерійському: "некоторые из этих поселений связались с уже существовавшими насе-

лёнными пунктами, которые предание сближало с киммерийцами" [12, с. 36; 13, с. 4, 22; 29, р. 8-9, 37-38, 41]. Щодо археологічних решток кіммерійського періоду він писав: "К сожалению, исследование некрополей и остатков населённых мест на берегах Азовского моря находится ещё в зачаточном состоянии и потому мы не в состоянии сказать, оставили ли киммерийцы вещественные следы своего длительного здесь пребывания..., не достаточно углубленным было и исследование местности у Керченского пролива, где богатые находки эпохи греческого заселения покрыли собой более ранние памятники, оставленные былыми господами этих областей" [12, с. 31].

Ще один важливий пасаж в працях дослідника пов'язаний з характером першопочаткових грецьких поселень: "Основание мало-азиатскими греками ряда колоний по северному берегу Черного моря, сначала рыболовных станций, которые постепенно развились в крупные торговые центры" [12, с. 31]. Ця теза, яку багато вчених не враховувало при своїх дослідженнях, знаходить все більше підтвердження у сучасних археологічних, історичних та етнографічних студіях.

Грандіозний злам в політичній, економічній, соціальній та культурній сферах життя, що стався в 1917 р., не відразу ж вплинув на стан науки, не одразу відбувся розрив із традиціями, що принесли заслужену славу вітчизняній античній археології. Майже 10 років вона продовжувала розвиток у звичному руслі – жорстка ідеологізація науки наступить пізніше.

Вельми показово, що в 1925 р. побачила світ монографія М.І. Ростовцева, який емігрував із Радянської Росії ще в 1918 р. В.П. Бузескул в своєму історіографічному нарисі дав роботам цього автора дуже високу оцінку, підкресливши його прагнення представити античну історію Північного Причорномор'я як цілісне явище і одночасно як інтегральну частину світової історії [3, с. 9; 7, с. 13]. С.О. Жебельов не тільки високо оцінив внесок М.І. Ростовцева, але й оприлюднив його програму подальших археологічних досліджень в Північному Причорномор'ї, що була сформульована у тоді ще неопублікованій роботі "Классические и скифские древности северного побережья Чёрного моря". Першою задачею в ній визнається розширення систематичних розкопок грецьких міст, в тому числі Пантікапея, Німфея, Гермонасси, Горґіппії [5, с. 150; 14, с. 28]. Тільки при її виконанні, як вважав С.О. Жебельов, сучасні археологи-антикознавці будуть достойними спадкоємцями своїх видатних попередників.

Напевно, саме під впливом ідей М.І. Ростовцева, хоча і в чому-то дискутуючи з ним, написав свій нарис історії Боспора Ю.В. Готьє. Особливості культурно-історичного розвитку району, на думку дослідника, слід пов'язувати з потужним негрецьким впливом – на Боспорі дуже рано почали відчуватися культурні сили і впливи, що діяли паралельно грецьким і часто наперекір їм. На відміну від М.І. Ростовцева, Ю.В. Готьє не бачить на Боспорі якихось слідів Кіммерійської держави. Причину відчутного негрецького впливу він пов'язував з географічним фактором. На його думку, боспорські колонії були розташовані не в глухих і тихих місцях, як Ольвія чи то Херсонес, а посеред великого шляху, що веде із цивілізованих країн Сходу в степи Північного Причорномор'я. Боспор – це вузол шляхів як сухопутних, так і водних, що ведуть вглиб гіртерлянда. Саме таке його розташування стало причиною особливої ролі місцевих елементів в історії розвитку грецьких колоній району [6, с. 208].

Проте це було остання наукова праця, що характеризується глибоким, неупередженим аналізом історич-

ного процесу. Вітчизняна наука почала перебудовуватися на новий марксистський лад, перед нею ставилися інакші завдання, і в світлі цих установок адекватний аналіз поступово відійшов у тінь. Наступив період розгрому "старої школи", що почався у 1929 р. – році, що ввійшов в історію як "рік великого перелому". В тому числі і в археології [1, с. 108; 21, с. 43].

1. Виноградов Ю.А. Феномен Боспорского государства в отечественной литературе // *Stratum plus*, 2000, №3. – С. 98-128. 2. Випер Р.Ю. История Греции в классическую эпоху. М., 1918. 3. Бузескул В.П. Студирование стародавностей північного чорноморського надбережжя і їхня вага з погляду грецької та світової історії // Юбілейний збірник на пошану академіка Д.І. Багалія. К., 1927. – С. 167-182. 4. Де-Боз. О царях Босфора Киммерийского // *Археолого-нумизматический сборник*. М., 1850. – С. 7-30. 5. Жебелев С.А. Введение в археологию. Ч.1. Пг., 1923. 6. Готье Ю.В. Очерки по истории материальной культуры Восточной Европы. Л., 1925. 7. Кадеев В.И. Профессор Владислав Петрович Бузескул // В.П. Бузескул – профессор Харьковского университета. Библиографический указатель. Харьков, 1998. – С. 5-16. 8. Келлен П. Древности северного берега Понта. М., 1828. 9. Лапин В.В. Греческая колонизация Северного Причерноморья (критический очерк отечественных теорий колонизации). К., 1966. 10. Латышев В.В. Исследование об истории и государственном строе Ольвии. СПб., 1886. 11. Лебедев Г.С. История отечественной археологии. 1700-1917 гг. СПб., 1992. 12. Ростовцев М.И. Эллинство и иранство на юге России. Общий очерк. Пг., 1918. 13. Ростовцев М.И. Скифия и Боспор. Л., 1925. 14. Ростовцев М.И. Классические и скифские древности северного побережья Черного

моря // *ΣΚΥΘΙΚΑ*. ПАВ. Вып. 5. 1993. – С. 25-38. 15. Сансе. Письмо графа де Сансе к А.Н. Оленину // *ЗООИД*. XV. – С. 78-86. 16. Сестренцевич-Богуш С. История о Таврии. Т.1. СПб., 1805. 17. Сибирский А. Взгляд на автономію и историю Пантикапеи // *ЗООИД*. Вып. VI. 1867. – С. 119-174. 18. Спасский Г. Босфор Киммерийский с его древностями и достопамятностями. М., 1846. 19. Стемпковский И. Мысли относительно изыскания древностей в Новороссийском крае // *Отечественные записки*. Вып. 29. 1827. – С. 40-72. 20. Тункина И.В. Русская наука о классических древностях юга России (XVIII – середина XIX вв.). СПб., 2002. 21. Формозов А.А. Русские археологи до и после революции. М., 1995. 22. Штерн Э.Р. Значение керамических находок на юге России для выяснения культурной истории Черноморской колонизации // *ЗООИД*. Вып. XXII. 1900. – С. 1-21. 23. Штерн Е.Р. К вопросу о воздействии античной культуры на области, расположенные вне района древних поселений на северном побережье Чёрного моря // *ЗООИД*. Вып. XXIII. – С. 11-17. 24. Штерн Е.Р. Феодосия и её керамика. Одесса, 1906. 25. Юргевич В. О именах иностранных на надписях Ольвии, Боспора и других греческих городов Северного Прибрежья Понта Евксинского // *ЗООИД*. T.VIII. 1872. – С. 4-38. 26. Blaramberg J. Notice sur quelques objets d'antiquite, decouverts en Tauride dans un tumulus pre du site de l'ancienne Panticapee. Paris, 1822. 27. Minns E.H. Scythians and Greeks. A survey of ancient history and archaeology on the North coast of the Euxine from the Danube to the Caucasus. Cambridge, 1913. 28. Neumann K. Die Hellenen in Skythenlande: ein beitrug zur alten geographie, ethnographie und handelsgeschichte. Berlin, 1855. 29. Rostovtzeff M.I. Iranians and Greeks in South Russia. Oxford, 1922. 30. Stern E. Die griechische Kolonisation am Nordgestade des Schwarzen Meers im Lichte archäologischer Forschung // *Klio*. IX. 1909.

Надійшла до редколегії 09.02.11

С. Германюк, асп.

ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ В ГАЛУЗІ ТЮРКОЛОГІЇ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена стану розвитку економічних досліджень в галузі тюркології в Україні. Надано інформацію про розкриття даного питання в сучасній українській історіографії. Крім того, обґрунтована потреба подальшого дослідження вказаної проблеми українськими вченими-орієнталістами.

The article is dedicated to the development of the economic research in the sphere of Turkology in Ukraine. The information over the study of this problem in Ukraine is provided. Besides, the necessity of further study of the problem by Ukrainian scientists-orientalists is substantiated in the article.

Тривалий час історія українських земель була нерозривно пов'язана з історією інших племен та народів, серед яких важливе місце посідають народи тюркського походження. Так, в період середньовіччя кочові тюркомовні племена (печенігів, торків, половців тощо) вели активну діяльність у степах Північного Причорномор'я, перебуваючи у досить тісних контактах із племенами східних слов'ян, а пізніше – українцями. Закономірним наслідком такої інтенсивної взаємодії стало написання низки праць вітчизняних істориків, у яких вони висвітлювали питання політичної, етнічної та культурної взаємодії сусідніх народів.

Слід звернути увагу на той факт, що на сучасному етапі розвитку української орієнталістики вчені надають перевагу дослідженню більшою мірою політичних, культурних та філологічних аспектів у розвитку тюркських народів, аніж питанням їхньої господарської діяльності. Як наслідок, на превеликий жаль, ми не маємо інформації в достатній кількості стосовно економічного розвитку безпосередньо тюрків (як давніх, так і сучасних). Таким чином, ситуація з станом наявної джерельної бази, яка висвітлює вказану вище проблематику, потребує систематизації, комплексного вивчення, а отже – є актуальною на сьогодні. З огляду на те, що на сучасному етапі розвитку історичної науки в Україні сходознавство, як одна з провідних галузей, стає більш популярним, а вчені-орієнталісти вивчають дедалі ширше коло питань, пов'язаних з даною проблематикою, дослідження економічних аспектів є невід'ємною його складовою. Потреба вивчення економічного розвитку тюркомовних народів обумовлена серед іншого й тим, що зі здобуттям незалежності Україна дедалі більше розвиває економічні відносини з країнами Сходу, і, як наслідок, потребує провідних фахівців, добре обізнаних

зі східними ринками, економікою країн регіону, та які б розумілися на проблемах економічного розвитку. Враховуючи ці вимоги, для провідних спеціалістів невід'ємною умовою є детальніше ознайомлення з історією країн Сходу, їх соціально-політичним та економічним устроєм, який складався впродовж століть тощо.

Для більш детального ознайомлення із економікою тюркомовних народів на різних етапах їх розвитку необхідно проаналізувати наявні дослідження, що проливають світло на вказану проблематику. Перш за все, слід визначити класифікацію наявних праць, яка б ґрунтувалася на використанні хронологічного методу. Тому, важливим і актуальним для нас є впорядкування наукових досліджень тих вчених, які більшою чи меншою мірою висвітлюють питання економіки тюркомовних народів. Як наслідок, метою даної статті є розгляд ступеня розробленості проблеми економічного життя давніх та сучасних тюркомовних народів і процес накопичення знань, які пов'язані з вказаною темою.

Дотримуючись хронології, логічно буде розпочати з того, яким чином вчені-орієнталісти торкалися у своїх дослідженнях проблеми економічного розвитку тюркомовних народів у період раннього середньовіччя. У даному випадку необхідно звернути увагу на те, що стосовно цього періоду часу в доробку українських дослідників немає узагальнюючих праць, які б проливали світло на економічний розвиток тюркських народів. Це пов'язано насамперед з тим, що вчені, розглядаючи питання державотворчого, етнічного чи культурного життя кочовиків, подають матеріал, який лише опосередковано можна використати для розгляду економічного укладу тюрків. Ймовірно, причиною такого недостатнього висвітлення актуальної для нас проблеми є той факт, що період раннього середньовіччя був часом